

Hali ya Fasihi Simulizi ya Kiswahili katika Jamii ya Sasa na Mustakabali wake

Method Samwel
Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam

Ikisiri

Makala hii inawasilisha hoja kuwa fasihi simulizi ni zao la jamii na kwamba inabadilika sambamba na mabadiliko ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiutamaduni yanayotokea katika jamii. Data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia maandiko sita yahasuyo fasihi simulizi yaliyoandikwa katika vipindi mbalimbali. Maandiko hayo ni Finnegan (1977), Mulokozi (1996 na 2017), Ngure (2003), King'ei na Kisovi (2005) na Wamitila (2010). Maandiko haya yalituwezesha kutathmini fasihi simulizi inavyotazamwa katika vipindi mbalimbali na kuona mabadiliko katika dhana hiyo kulingana na mabadiliko ya jamii husika. Pia, data zilikusanywa kupitia utafiti wa uwandani. Data za uwandani zilikusanywa katika tanzu tatu ambazo ni ushairi simulizi, masimulizi na semi. Katika tanzu hizo tulitumia nyimbo za jadi na za kisasa, aina mbalimbali ya hadithi za kifasihi simulizi, na methali, vitendawili na misemo. Ilionekana ni muhimu kutumia tanzu mbalimbali ili kuonesha jinsi mabadiliko ya fasihi simulizi yanavyotokea. Uchambuzi na ufasiri wa data ulizingatia Nadharia ya Uhalisia, ambayo, zaidi ya mambo mengine, inabainisha kuwa kazi za fasihi husawiri maisha ya jamii husika (taz. Kearns, 1996; Ntarangwi, 2004). Uchambuzi wa data umebainisha kuwa tanzu mbalimbali za fasihi zimepitia mabadiliko mbalimbali na kwamba tanzu mpya zimeibuka na baadhi ya zamani zinaelekea kupotea.

1.0 Utangulizi

Haijawa rahisi kuifasili dhana ya fasihi simulizi kwa namna ambayo inakubalika kwa wote. Kila fasili ya fasihi simulizi inasisitiza kipengele fulani cha fasihi hiyo. Mulokozi (1996) anaiona fasihi simulizi kuwa ni ile inayotungwa au kubuniwa kichwani na kuwasilishwa kwa hadhira kwa njia ya mdomo na vitendo bila kutumia maandishi. Naye Ngure (2003) anaiona fasihi simulizi kuwa ni ile ambayo inapitishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine kupitia neno la mdomo. Fasili hizi mbili (ya Mulokozi na ya Ngure) zinaonekana kuweka mkazo katika utungaji na/au uwasilishaji na kupuuza masuala kama vile uhifadhi na mabadiliko. Wakati ambapo fasili ya Mulokozi inazingatia utungaji na uwasilishaji, ya Ngure inazingatia kipengele kimoja tu, uwasilishaji. Wamitila (2010) anabainisha kwamba uainishaji wa fasihi unategemea: njia zinazotumiwa kuhifadhi, kuwasilisha, kupokezana na

nyenzo yake kuu. Kwa kutumia vigezo hivyo vya uainishaji wa fasihi, ni wazi kwamba fasili ya Ngure (2003) ni finyu ikilinganishwa na ya Mulokozi ambayo inazingatia vigezo vingi zaidi. Aidha, fasili hizo mbili, zinaonekana kuelemea mtazamo kuwa fasihi simulizi husambazwa kwa njia ya masimulizi ya mdomo. Mawazo haya yanapingana na hali halisi kama tutakavyoona katika sehemu zinazofuata.

Wamitila (2010) anatoa fasili inayofaa zaidi kwa wakati wa sasa. Yeye anasema kwamba katika tamaduni andishi ambazo zimeathiriwa na mfumo wa kimaandishi, hiyo inayojulikana kama fasihi simulizi siyo simulizi tena (*haiwasilishwi kwa njia ya mdomo na kuhifadhiwa kichwani tu*) bali inawasilishwa na kuhifadhiwa kwa njia mbalimbali kama vile vinasasauti, kanda za video na kompyuta. Bila shaka maelezo haya ya Wamitila yana mashiko zaidi ya yale ya Mulokozi na Ngure. Kutokana na hayo, Wamitila (2010) anasema kwamba tofauti kuu kati ya fasihi simulizi na andishi ni kwamba fasihi simulizi hutegemea zaidi kauli au usemi kuliko fasihi andishi ambayo hutegemea maandishi kwa kiasi kikubwa. Wamitila (*khj.*:23) anaendelea kwa kutahadharisha kwamba “upo uwezekano wa fasihi andishi kupewa sura ya fasihi simulizi na fasihi simulizi kuwasilishwa kimaandishi.”

Makala hii haibezi jitihada zilizofanywa na wataalamu wa awali wa fasihi ya Kiswahili katika kuifafanua dhana ya fasihi simulizi bali inajaribu kutoa ufafanuzi wa fasihi simulizi unaoendana na wakati wa sasa na kutabiri mustakabali wake. Jambo moja linaloonekana kwa dhahiri ni kuwa, wakati wataalamu wengi wa awali (kama vile Mulokozi, 1996; Ngure, 2003) walipokuwa wanatoa fasili hizo, hakukuwa na maendeleo makubwa ya kuiweka fasihi hiyo katika mbinu mpya za usambazaji kama vile maandishi, kanda za video, sidii na mitandao ya kijamii kama ilivyo leo. Hivyo, kwa wataalamu wa awali kuitazama fasihi simulizi kuwa inasambazwa kwa mdomo bila kutumia maandishi ni dai ambalo labda linatokana na wakati walipokuwa wakitoa fasili zao. Msingi wa pili wa dai hilo huweza kuwa sambamba na kile anachokisema Wamitila (2010) kuwa fasihi simulizi hutegemea zaidi kauli kuliko maandishi. Hii ina maana kuwa hata pale fasihi simulizi inapowekwa katika maandishi, bado ukweli unabaki kuwa ilianza kuwasilishwa kwa masimulizi ya mdomo na mbinu zingine za uwasilishaji zikafuata baadaye. Vilevile, mawazo haya ya wataalamu wa awali huenda yametokana na hoja anayoiwasilisha Wamitila (*khj.*) kwamba pale fasihi hiyo inapohifadhiwa na/au kuwasilishwa kwa njia zingine ambazo si za kimasimulizi, hupoteza sifa zake za msingi. Hivyo, bado tusingitize kwamba, fasihi simulizi inazalishwa kichwani mwa binadamu, inawasilishwa kwa njia za mdomo na matendo. Hata pale inapotokea fasihi simulizi ikahifadhiwa na kuwasilishwa kwa maandishi, uwasilishaji asilia unakuwa ulifanyika katika masimulizi ya mdomo. Msanii anapoiandika ngano huwa

haitungi kwani ilishatungwa zamani, bali anaisimulia hadhira yake kwa kutumia hati za maandishi.

Mbali na utata katika suala la nyenzo ya uwasilishaji wa fasihi simulizi, jambo jingine linalobainika ni kwamba fasihi simulizi inaonekana kuwa ni ile inayorithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine (Finnegan, 1977; Mulokozi, 1996; King’ei na Kisovi, 2005, kwa kuwataja wachache). Samwel (2012a) anafafanua kwamba kauli hii inaleta hisia kuwa fasihi simulizi haibadiliki, bali hubaki vilevile kutoka kizazi hadi kizazi. Samwel (*khj.*) anaendelea kueleza kwamba, kwa kuwa fasihi ni zao la jamii ni wazi kwamba fasihi simulizi, pamoja na tanzu zake, hubadilika kulingana na mabadiliko mbalimbali yanayotokea katika jamii. Rubanza (1994:1) anasisitiza hilo anaposema, “Si kweli kuwa fasihi simulizi ni masimulizi tu ya kale yarithishwayo kutoka kizazi kimoja hadi kingine. Fasihi simulizi ni utanzu wa sanaa ulio hai na ambao hukua na kubadilika kutokana na mabadiliko ya kiwakati na ya kimumo jamii.” Naye Miller (1984) anaeleza kuwa hata idadi na majina ya tanzu za fasihi simulizi zitaendelea kubadilika kulingana na mabadiliko yanayotokea katika jamii. Hivyo, kuna uwezekano wa tanzu mpya kuzaliwa au tanzu zilizoainishwa awali kupotea.

Tuhitimishe mjadala wetu kwa kusema kuwa fasihi simulizi ni dhana inayotumika kurejelea kazi za kisanii ambazo msingi wake hasa huwa ni masimulizi ya mdomo na matendo, japo kutokana na maendeleo ya sayansi na teknolojia, inaweza pia kuhifadhiwa na kuwasilishwa kwa maandishi, sidii za sauti na sidii za sauti na uoni (*CD na DVD*) na mitandao ya kijamii kama vile *Youtube, Facebook, Instagram, Telegram* n.k. Hivyo, ili kueleza hali ya fasihi simulizi ya sasa na mustakabali wake, mjadala wetu umewasilishwa katika sehemu kuu tano: Uhusiano baina ya fasihi simulizi na jamii; fasihi simulizi katika jamii za jadi; mabadiliko ya jamii na fasihi simulizi; fasihi simulizi katika jamii za sasa, na hitimisho.

2.0 Uhusiano baina ya Fasihi Simulizi na Jamii

Wanazuoni wanakubaliana kuwa fasihi simulizi inahusiana sana na jamii. Hii ina maana kuwa fasihi haitoki katika ombwe tupu bali hutokana na mifumo ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiutamaduni katika jamii husika (taz. Senkoro, 2011; Samwel, 2012a; Mulokozi, 2017). Uhusiano baina ya fasihi simulizi na jamii hutokana na ukweli kuwa jamii huibua tanzu za fasihi simulizi, jamii huitafsiri fasihi hiyo, jamii huathiri uteuzi wa lugha wa fasihi simulizi, na utamaduni wa jamii hubebwa na kazi za fasihi simulizi. Suala la jamii kuibua tanzu za fasihi simulizi tunalionga kwa mifano ya methali kama “mdharau kwao mtumwa,” “asiyesikia la mkuu huvunjika guu,” “asiyefunzwa na mamaye hufunzwa na ulimwengu” na “kazi ni kipimo cha utu.” Methali hizi hubeba dhamira na falsafa zinazotokana na utamaduni wa jamii husika. Methali hizi zilitokana na jamii za Kiafrika ambapo watu walithamini kwao,

waliwatii wakubwa wao, wanawake walikuwa na wajibu wa kuwafunza watoto wao maadili mema na pia watu walifanya kazi kwa bidii. Jambo jingine tunaloliona hapa ni kuwa maendeleo ya jamii ndiyo mada ya kazi za fasihi simulizi. Mfano mzuri wa hili ni vitendawili “anaongea bila kuchoka” kinachoteguliwa kama “redio” na “jani la mgomba linaniambia kila kinachotokea ulimwenguni,” kinachoteguliwa kama “gazeti.” Vitendawili hivi vinasawiri maendeleo ya taaluma ya habari na mawasiliano, ambapo vyombo vya habari vimeingia na kuchukua nafasi muhimu ya upashanaji habari.

Jambo jingine linaloweza kutasaidia kubainisha uhusiano baina ya utamaduni na fasihi simulizi ni utamaduni wa jamii kuathiri matumizi ya lugha katika tanzu za fasihi simulizi za jamii husika. Hii ina maana kuwa uteuzi wa maneno katika tanzu za fasihi simulizi utatokana na utamaduni wa jamii hiyo. Kwa mfano, methali “mgaagaa na upwa hali wali mkavu” na “mwenda tezi na omo hurejea ngamani” zinaonekana kutokana na utamaduni wa pwani. Maneno “upwa,” “tezi,” “omo” na “ngamani” yanayotumiwa katika methali hizo yanatokana na utamaduni huo. Methali hizo hazitaeleweka kirahisi au hazitaeleweka kabisa katika mazingira ambapo hakuna bahari wala ziwa. Hali ni hiyohiyo katika vitendawili “bibu kizee ametupwa jalalani,” ambacho uteguzi wake ni “machicha ya nazi” na “futi kafutika futi na futi kafutika futi,” ambacho uteguzi wake ni “nazi.” Vitendawili hivyo vinatokana na maeneo yenye utamaduni wa kulima minazi au kupika kwa kutumia nazi. Watu wa maeneo hayo ndio hasa hujua jinsi ya kuchuja nazi na kuyatupa machicha yake jalalani na pia hujua jinsi nazi ilivyo. Tunachokisema katika hoja hii ni kuwa kama jamii ni ya wafugaji basi tanzu zao za fasihi simulizi zitatumia maneno ya ufugaji, jamii ya wakulima itatumia maneno ya kilimo na jamii ya wavuvi itatumia maneno ya uvuvi.

Jambo jingine linalotuthibitishia uhusiano wa fasihi simulizi na jamii ni kuwa utamaduni wa jamii ndio husaidia kutoa tafsiri ya kazi ya fasihi simulizi. Upo pia uwezekano wa jamii zenye tamaduni tofauti kutafsiri kazi moja ya fasihi simulizi kwa namna tofautitofauti. Kwa mfano, katika jamii mbalimbali, nyimbo za unyagoni zimechukuliwa kuwa na lengo la kumfunda mwari ili atakapotoka unyagoni awe na heshima kwa wanaume na kutimiza majukumu yake. Hata hivyo, kutokana na mwingiliano wa jamii na athari za kigeni, ambapo jamii imeanzisha harakati za kudai usawa wa kijinsia, nyingi kati ya nyimbo hizo zinaelezwa kuwakandamiza wanawake na kwamba hazifai (Bani, 2017). Moja ya kazi za fasihi (ingawa ni andishi) ambayo imeathiriwa na tofauti za kiutamaduni ni *Utenzi wa Mwanakupona* ambao, ingawa ulikuwa na dhima kubwa sana katika jamii za jadi, kwa sasa wapo wanazuoni ambao wameushambulia kuwa unamkandamiza mwanamke (Mulokozi, 1999).

3.0 Fasihi Simulizi katika Jamii za Jadi

Katika jamii mbalimbali za jadi za Kiafrika, fasihi simulizi ilikuwa na nduni bainifu tofautitofauti kulingana na tanzu na jamii. Miongoni mwa nduni hizo ni fasihi simulizi kutendwa katika muktadha maalumu, utendaji ulioambatana na tukio, maudhui yaliyofungamana na mazingira ya jamii za jadi na matumizi ya zana, vifaa na mavazi ya kijadi. Katika nduni ya fasihi simulizi kutendwa katika muktadha maalumu, kinachosemwa hapa ni kuwa kila utanzu ulikuwa na mandhari yake ya utendaji na wakati mahususi wa kutendwa. Rubanza (1994) na Mulokozi (2017) wakizungumzia muktadha wa utendaji wa majigambo ya Wahaya, wanaeleza kuwa majigambo ya vita yalitendwa kabla ya kwenda vitani, wakati wa kwenda vitani na mara baada ya kurudi kutoka vitani. Vail na White (1991) na Samwel (2012a) wanafanua kuwa kabla ya kwenda vitani, majigambo haya yalitendwa ili kuwapa moyo mashujaa na pia yalitumika kuonesha utii kwa mtemi, chifu au mfalme. Wanaeleza pia kuwa majigambo haya yalitendwa wakati wa kwenda vitani ili kuwaondoa hofu mashujaa na pia yalitendwa na mashujaa hao, kwenye uwanja maalumu mbele chifu, mtemi au mfalme na wanajaamii wengine, pindi waliporudi vitani salama, ili kueleza ushujaa wao na kukabidhi mateka. Aidha, Rubanza (1994) na Mulokozi (2017) wanaeleza kuwa majigambo ya ndoa yalitendwa wakati wa tukio la kuo, ambapo mtu aliyekuwa anaoa alijigamba kuhusu urijali wake. Akifanua majigambo ya uwindaji na majigambo ya tendo la ndoa, Samwel (2012a) anasema kwamba, wakati ambapo majigambo ya uwindaji yalitendwa porini wakati wa kuwinda, majigambo ya tendo la ndoa yalitendwa chumbani wakati wa tendo la ndoa. Katika jamii za jadi, hakukuwa na namna kwa majigambo ya vita kughanwa au kuimbwa chumbani au majigambo ya tendo la ndoa kughanwa mbele ya kadamnasi.

Pia, fasihi simulizi ya jadi haikutendwa kiholela; ilifungamana na masuala mbalimbali. Mulokozi (2017) anaeleza kuwa ni lazima fasihi simulizi ifungamane na mwingiliano wa mambo nane, mojawapo likiwa ni tukio. Hivyo, kama hakukuwa na tukio la vita, basi majigambo ya vita yasingeweza kutendwa; kama hakukuwa na matambiko basi nyimbo za matambiko zisingeweza kuimbwa, na; vivyo hivyo kama hakukuwa na maombolezo au msiba basi mbolezi zisingeweza kuimbwa. Hali ni hiyo hiyo kwa hotuba za kuposea zilitolewa wakati wa kuposa, nyimbo za watoto ziliimbwa katika michezo ya watoto na kadhalika.

Vilevile, katika jamii za jadi maudhui yalifungamana na mazingira. Mfano wa hili ni vitendawili ambapo viliteguliwa kutokana na mazingira ya jamii husika na wakati. Kazi za fasihi zilikuwa kwa ajili ya ustawi wa jamii husika na mapambano yao na mazingira. Kwa mfano, katika jamii za jadi hakukuwa na mashine za

kusagia nafaka na hivyo walisaga kwa kutumia sagio.¹ Aidha, jamii za jadi hazikuwa zimepiga hatua kubwa katika utengenezaji wa vyombo vya nyumbani na hivyo walitumia kata zilizotengenezwa kwa miti na vibuyu au vifuu vya nazi ili kunywea maji. Maendeleo haya ndiyo yaliibua vitendawili kama vile “ukimchukua mama mchukue na mtoto” ambacho kiliteguliwa kuwa “sagio,” na “naenda huko, nikirudi nimshike ng’ombe wa bibi mkia” ambacho uteguzi wake ulikuwa “kata ya kunywea maji.” Kinachozungumzwa katika vitendawili hivyo ni yale masuala yaliyokuwapo katika jamii husika. Pia, jamii za jadi za Waswahili hazikuwa na teknolojia ya umeme na hata pale teknolojia hiyo ilipoingia, haikuwafikia watu wote kwa wakati mmoja. Wanajamii walipata mwanga kutokana na vibatari (koroboi). Matumizi ya kibatari yalisawiriwa katika fasihi simulizi, ambapo kulikuwa na kitendawili “udevu wa Mwarabu unapepea” kilichoteguliwa kuwa ni “kibatari.” Aidha, kutokana na jamii kuwa na vita vya mara kwa mara, kuwa na watoto na kuwaheshimu wazee ni mambo ambayo yalithaminiwa sana (Copland, 1938; Van Pelt, 1971; Koponen, 1988) na yalisawiriwa katika tanzu mbalimbali za fasihi simulizi. Kwa mfano, utanzu wa majigambo ya jadi unaonekana kusawiri sana maudhui ya vita baina ya jamii moja na nyingine.

Pia, kutokana na kutokuwa na maendeleo makubwa, jamii nyingi za jadi ziliishi karibu na mapori. Hivyo, wanyama wakali walikuwa tishio na wanajamii walilazimika kupambana nao mara kwa mara. Kutokana na hilo, fasihi simulizi ilibeba maudhui ya mapambano baina ya wanajamii na wanyama wakali. Katika majigambo ya jadi, mtu aliyeya mnyama mkali aliyetishia maisha ya wanajamii na mali zao, alikuwa na sababu ya kujigamba (Rubanza, 1994; Mulokozi, 2017). Vilevile, jamii hizi, kwa kuwa ziliishi vijijini, zilithamini sana vijiji vyao na kuhusisha mafanikio yao na vijiji watokavyo. Kutokana na hilo kuliibuka semi kama vile “mdharau kwao mtumwa,” “nyumbani ni nyumbani hata kama porini” na “titi la mama li tamu japo la mbwa,” zikibeba dhana ya umuhimu wa mahali atokako mtu, hata kama ni kijijini.

Aidha, fasihi simulizi ya jadi ilijaa utendaji na ulichukuliwa kuwa ni uti wa mgongo wa fasihi husika. Fasihi hiyo ilikuwa na matumizi ya viungo vya mwili, michepuko, vifaa, zana na mavazi pamoja na sauti halisi. Vilevile, fasihi hii iliweza kubadilishwa muundo, ilikuwa na uhusiano wa moja kwa moja baina ya fanani na hadhira, ilikuwa na hadhira shiriki na uigizaji (taz. Finnegan, 1977, 2012; Okpewho, 1990; Samwel, 2015). Katika matumizi ya viungo vya mwili, fanani wa fasihi simulizi ya jadi aliweza kutumia viungo vyake katika kukamilisha usimulizi

---

¹ Sagio lilikuwa na mawe mawili; jiwe moja kubwa na moja dogo. Nafaka ilitandazwa juu ya jiwe kubwa na kisha jiwe dogo lilitumika kuisugua nafaka iliyopo juu ya jiwe kubwa hadi mchele au unga ulipopatikana.

wake. Kwa mfano, angeweza kupunga mikono, kurusha miguu, kukenua meno, kukunja sura na kadhalika ili kuweka mkazo katika maana ya simulio lake. Matumizi haya ya viungo vya mwili yalikuwa na dhima kubwa katika kufafanua kile kilichokuwa kinawasilishwa kwa masimulizi ya mdomo. Kwa upande wa michepuko, tunaona kuwa fanani wa kifasihi simulizi aliweza kutoka nje ya mada wakati wa usimulizi wake na kuingiza kitu kipya. Kama aliona hadhira yake imechoka angeweza kuingiza kitu tofauti ili kuigutua. Kwa mfano, katika usimuliaji wa hadithi aliweza kuingiza swali “niendeleo au nisiendeleo?” ambalo lingeigutua hadhira yake na kuimakinisha usimulizi. Fanani pia aliweza kubadilisha wahusika na usimulizi kulingana na hadhira yake.

Vilevile, fasihi simulizi ya jadi ilihusisha fanani kutumia sauti halisi katika uwasilishaji wake (Finnegan, 1977). Fasihi simulizi haikurekodiwa, hivyo, iliwapasa fanani na hadhira kukutana ana kwa ana na fanani kutoa simulio lake wakati huohuo hadhira ikisikiliza. Matumizi ya sauti halisi yalikuwa na mchango mkubwa katika uwasilishaji wa maudhui na kufanikisha uwasilishaji. Fanani aliweza kubadilisha sauti yake kulingana na hali ya hadhira na kile anachokisimulia. Alipoona hadhira imechoka aliweza kubadilisha sauti na kutumia sauti kali na yenye kuvutia ili kuigutua. Sauti pia ingeweza kuigiza kile kinachosimuliwa. Kwa mfano, kama fanani alisimulia mhusika mmoja kumkaripia mwingine, angeweza kutumia sauti ya karipio na kama alizungumzia uchovu angeweza kutumia sauti ya kichovu.

Mwisho, nduni nyingine ya fasihi simulizi ya jadi ni kuwa fanani aliweza kuigiza matendo mbalimbali katika usimulizi wake; aliweza kubadilisha muundo wa simulio lake na aliishirikisha hadhira yake katika usimulizi (Finnegan, 1977, 2012; Okpewho, 1990; Mulokozi, 2017). Wakati wa kusimulia, fanani aliweza kuiga matendo yaliyotendwa na wahusika katika kazi husika ya fasihi simulizi. Kama fanani alisimulia hadithi ambapo wahusika walikuwa wakitembea, yeye naye angeweza kutembea, na aliposimulia mhusika fulani hadithini kuruka na kupiga kelele yeye naye aliweza kufanya hivyo pia. Aidha, hadhira ilishirikiana na fanani kwa kupiga makofi, kuimba na hata kuitikia. Kwa mfano, katika hadithi nyingi za fasihi simulizi, kulikuwa na mianzo na miisho maalumu, ambapo fanani angeweza kuanza hadithi kwa kusema, “paukwa” na hadhira ingeitikia “pakawa,” au ingeitikia “hadithi njoo, uongo njoo, utamu kolea.” Katika utanzu wa vitendawili, fanani alipaswa kuanza kwa kusema “kitendawili,” na hadhira kuitikia “tega.” Vivyo hivyo, fanani aliishirikisha hadhira yake kuimba nyimbo zilizokuwamo katika hadithi za kifasihi simulizi, kupiga makofi na ushiriki wa namna nyinginezo.

4.0 Mabadiliko ya Jamii na Fasihi Simulizi

Mbali na kuwa na nduni hizo, fasihi simulizi ya jadi haikuwa tuli bali iliendelea kubadilika. Mabadiliko ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiutamaduni husababisha tanzu mbalimbali za fasihi simulizi kubadilika. Katika mabadiliko ya kisiasa, tunaona kuwa mfumo wa utawala unapobadilika huweza kuathiri fani na maudhui ya tanzu za fasihi simulizi. Kwa mfano, mnamo mwaka 1962 nchini Tanzania, mfumo wa wafalme, watemi na machifu wenye nguvu ulipigwa marufuku na Rais wa wakati huo, Mwalimu Julius Kambarage Nyerere, na kusababisha mabadiliko katika fasihi simulizi. Marufuku hiyo, iliwafanya watemi na machifu kupoteza umiliki wa njia kuu za uchumi na utozaji kodi na kupoteza utajiri wao. Hivyo, walikosa fedha na mali za kudhamini tanzu mbalimbali za fasihi simulizi na hata uwezo wa kuwa na majeshi yao (taz. Rubanza, 1994; Groenewald, 1996; Samwel, 2015). Aidha, mabadiliko hayo yaliwafanya wanajamii kuwaona machifu kuwa watu wa kawaida tu na kutoona haja ya kuendeleza tanzu za fasihi simulizi zilizowasifia na kuwatukuza. Mathalani, kufifia kwa utendaji wa majigambo, na hasa yale yaliyotendwa mbele ya machifu na wafalme na yale yaliyohusisha mashujaa wa kivita kujigamba kwa mtemi (Groenewald, 1996).

Mabadiliko mengine yanahusisha utungaji wa sheria mbalimbali za kitaifa na kimataifa zinazopiga marufuku vita kati ya jamii moja na nyingine au nchi moja na nyingine. Sheria hizi zilifanya tanzu za fasihi simulizi zilizohusisha vita hizo kufifia. Mfano mzuri ni majigambo ya vita. Uanzishaji wa vita baina ya kabila moja na jingine limekuwa kosa katika macho ya dunia na hivyo mtu anayejiigamba kuanzisha vita na kuua watu huonekana kuwa hatari kwa usalama na huweza kukabiliwa na hukumu ya kifo. *Mwananchi* (2015) linafafanua kuwa serikali mbalimbali zimechukua hatua kukabiliana na vita baina ya jamii mbalimbali. Aidha, wito unatolewa na wanajamii kuitaka serikali kuhakikisha inakomesha vita baina ya jamii na jamii. Kutokana na hili, ni dhahiri kuwa tanzu za fasihi simulizi zinazohusiana na vita zinakabiliwa na changamoto ya kufifia au kufa kabisa.

Kwa upande wa mabadiliko ya kiuchumi kuathiri utendaji wa fasihi simulizi, inabainika kuwa moja ya mabadiliko hayo ni serikali kuzuia baadhi ya shughuli za kiuchumi. Miongoni mwa shughuli zilizozuiwa mahali pengi ni uwindaji wa wanyama kama njia ya kujipatia kipato. Songoyi (2005), akielezea kuhusu uchumi wa jamii za Wasukuma, anabainisha kuwa jamii za *Banuunguli* na *Bayeye* ziliishi kutokana na shughuli za uwindaji wa wanyama mbalimbali, wakiwamo tembo na nungunungu. Jamii za aina hii zilikuwa pia na fasihi simulizi zilizoambatana na uwindaji huo, kama vile nyimbo za uwindaji na majigambo. Mabadiliko katika sheria na kuzuia uwindaji, yalimaanisha kuzuia pia maendeleo ya tanzu hizo za fasihi simulizi (Gunderson, 2010:110). Wanyama kama tembo, simba na chui, ambao hapo awali waliwindwa na jamii mbalimbali, wanachukuliwa kuwa nyara ya

serikali na kuwawinda bila kibali ni kosa la jinai. Aidha, wanyama kama nungunungu na kakakuona, ambao pia walikuwa wanawindwa katika jamii mbalimbali za jadi, wanatajwa kuwa ni adimu ambao hawaruhusiwi kuwindwa (taz. WIMAU, 2010; Sarwat, 2011).

Kwa upande wa mabadiliko ya kijamii, tunayaona kupitia kubadilika kwa mtazamo wa jamii juu ya masuala ya miji na vijiji, kuoja wake wengi, kuwa na watoto wengi na kadhalika. Mabadiliko katika mitazamo juu ya masuala hayo yamesababisha mabadiliko katika utendaji wa fasihi simulizi. Kwa mfano, maudhui ya majigambo yamebadilika, ambapo majigambo ya kusifia vijiji hayapo tena. Vijiji katika jamii ya sasa vinaonekana ni sehemu ya washamba na haifai kukaliwa na vijana wastaarabu. Hii ndiyo sababu ya vijana wengi kukimbilia mijini wakiamini kwamba ndiko kuna maisha bora, hali inayosababishwa na mgawanyo duni wa rasilimali baina ya miji na vijiji. Vijiji vingi havina miundombinu na huduma za kijamii za kuaminika kama vile barabara, maji, umeme, shule na hospitali (taz. Mwanjoka, 2011).

Kwa upande wa mabadiliko kuhusu mtazamo wa kuoja wake wengi kama ishara ya utajiri, uanaume na urijali kamili, tunaona pia yameathiri utendaji wa fasihi simulizi. Mulokozi (2002) na Samwel (2012a) wanaeleza kuwa katika jamii nyingi za jadi, kupata ugonjwa wa zinaa lilikuwa ni jambo la kujivunia. Kutokana na hilo, tanzu mbalimbali za fasihi simulizi zililisawiri suala hilo kwa namna chanya. Mulokozi (*khj.*) anaeleza kuwa katika jamii za Wahaya kulikuwa na majigambo ya magonjwa ya zinaa, ambapo wanajamii waliopata magonjwa hayo walijigamba kuwa ni wanaume kamili na marijali. Hata hivyo, kutokana na kuingia kwa magonjwa yasiyokuwa na tiba na ambayo yanaonekana ni ya aibu kama vile UKIMWI, maudhui yanayotukuza kuoja wake wengi au kuwa na wanawake wengi na kujisifia kuwa na magonjwa ya zinaa yakafifia. Aidha, mabadiliko katika mtazamo wa kuwa na wake na watoto wengi yametokana na mwingiliano wa tamaduni. Utamaduni wa Kimagharibi wa kuhimiza uzazi wa mpango na kuzaa idadi ya watoto ambao familia itaweza kumudu kuwahudumia umechangia sana katika kubadilisha maudhui ya nyimbo za jando na unyago, ambazo kwa kiasi kikubwa zilitukuza kuwa na watoto wengi. Jambo jingine lililochangia mabadiliko haya ni kupanda kwa gharama za maisha na kuingia kwa mfumo wa kibepari. Katika mfumo wa kibepari, kila mtu anatafuta maendeleo binafsi. Hivyo, jukumu la malezi ni la mtu binafsi na si la jamii kama ilivyokuwa awali (Mair, 1964; Van Pelt, 1971). Kutokana na hilo, wanajamii wanakwepa kuzaa watoto wengi.

Katika mabadiliko ya kiutamaduni kuna mambo mbalimbali yaliyopewa kipaumbele hapo awali, ambayo hayapewi tena kipaumbele kwa sasa na, hivyo, kuathiri utendaji wa fasihi simulizi. Mambo kama vile jando na unyago, ambayo yalikuwa sehemu muhimu sana ya utoaji wa elimu kwa jamii (Mair, 1964; Van Pelt,

1971; Mulokozi, 2017) yamefifia sana katika jamii ya sasa. Hapo awali masuala hayo yalionekana kuwa mhimili wa jamii na kwamba ili mwanajamii aonekane amekua alipaswa kupita jandoni, kama ni mwanamume, au unyagoni, kama ni mwanamke (Van, Pelt, 1971; Koponen, 1988; Samwel, 2015). Hata hivyo, baadaye watu wakaanza kuzikosoa asasi hizo za kijadi kuwa zinachangia ongezeko la mimba za utotoni na magonjwa ya ngono. Vilevile, suala la ukeketaji wa wanawake, ambalo lilikuwa sehemu ya shughuli za unyagoni katika baadhi ya makabila, likaonekana ni tendo lenye athari kwa afya ya mama. Miongoni mwa athari zinazotajwa ni kukosa kusikia raha wakati wa tendo la ndoa na matatizo wakati wa kujifungua. Kampeni mbalimbali zimefanywa na zinaendelea kufanywa kupinga ukeketaji. Hata sheria mbalimbali zimepitishwa kudhibiti vitendo hivyo. Kwa hiyo, kwenda unyagoni na kukeketwa, kwa sasa, si jambo la kujivunia, na kwa baadhi ya watu linaonekana la aibu. Kutokana na mabadiliko hayo, tanzu mbalimbali za fasihi simulizi kama vile majigambo na nyimbo zilizokuwa zikitendwa katika miviga hiyo zikaanza kufifia.

Pia, kuna mabadiliko katika suala la imani na dini. Jamii za jadi ziliamini dini ya jadi ya Kiafrika na hivyo fasihi simulizi ya jadi, ikiwamo majigambo ya jadi, zilihusu dini ya jadi ya Kiafrika na miungu yao. Hata hivyo, baada ya ujio wa wakoloni na wageni, dini za Kikristo na Kiislamu zikapokelewa na Waafrika wengi na, hivyo, kutupilia mbali imani na dini ya jadi ya Kiafrika (Mair, 1979; Samwel, 2012a). Kwa hiyo, tanzu mbalimbali zilizochota amali zake kutoka katika dini ya jadi ya Kiafrika zilififia. Mfano ni majigambo ya kidini, nyimbo za dini, matambiko na miviga.

5.0 Fasihi Simulizi katika Jamii za Sasa

Jamii ya sasa, kama tulivyokwishadokeza hapo awali, imepitia mabadiliko mbambali. Miongoni mwa mabadiliko na maendeleo yaliyopo katika jamii ya sasa ni utandawazi, soko huria, siasa huria na kukua kwa teknolojia. Utandawazi umesababisha kuwapo kwa mwingiliano mkubwa na dunia imekuwa kama kijiji kimoja. Pia, umeifanya dunia kuwa na umoja katika kushughulikia matatizo mtambuka yanayoziathiri jamii mbalimbali duniani. Nayo, teknolojia imepiga hatua kubwa na kuibua kompyuta, simu za mkononi, televisheni, redio, maandishi na vinginevyo. Nalo soko huria limesababisha jamii kubadilisha karibu kila kitu kuwa bidhaa inayoweza kumpatia mtu kipato. Siasa huria na zenye ushindani zimehimiza demokrasia na kupanua uhuru wa kujieleza. Yote haya yameipa mwelekeo mpya fasihi simulizi katika jamii ya sasa kifani na kimaudhui.

Kifani, fasihi simulizi ya sasa inaonekana kuwa na sifa zifuatazo: utendaji usiozingatia muktadha, mandhari wala wakati; uhifadhi na usambazaji unaotumia teknolojia mbalimbali; ushiriki hafifu wa hadhira; kupungua kwa utendaji wa fasihi

simulizi; kubidhaishwa kwa fasihi simulizi, na; mwingiliano wa fasihi simulizi na fasihi andishi. Tukianza na sifa ya fasihi simulizi ya sasa kutozingatia muktadha, mandhari na wakati; tunaona kuwa tofauti na fasihi simulizi ya jadi ambayo utendaji wake ulitegemea masuala hayo, fasihi simulizi ya sasa huweza kutendwa popote, wakati wowote na fanani yeyote. Kwa mfano, katika jamii za sasa, nyimbo za watoto huimbwa hata na watu wazima katika miziki mbalimbali; nyimbo za msibani na hata za matambiko huimbwa hata katika kumbi za starehe, pia nyimbo za harusi huimbwa hata nje ya muktadha wa harusi. Mfano wa hili ni mwanamuziki Lucas Mkenda (*a.k.a*² Mr. Nice) ambaye nyimbo zake za Bongo Flewa zimechota kutoka nyimbo watoto kama vile “kuku kapanda baiskeli, bata kavaa laizoni” (taz. pia Mweta, 2019). Vilevile, wasanii wa kikundi cha Wanne Star huimba nyimbo mbalimbali za jadi katika kumbi za starehe, ukiwamo wimbo uliotumiwa katika muktadha wa matambiko katika makaburi uitwao “Twende Tukatambike Mizimu.”

Pia, hadithi ambazo hapo awali zilisimuliwa wakati wa jioni kando ya moto, kwa sasa zinasimuliwa mahali popote na wakati wowote. Aidha, hadithi hizo zilizokuwa zinasimuliwa hasa na wazee (bibi au babu), sasa zinasimuliwa na fanani yeyote yule. Kwa mfano, katika kipindi cha “Mama na Mwana” kinachorushwa na kituo cha redio cha TBC Taifa, hadithi zinasimuliwa na mwanamama ambaye si mzee na kwenye kipindi hiki anaitwa shangazi. Katika kipindi cha watoto wetu cha ITV na Redio One, hadithi huweza kusimuliwa hata na watoto. Aidha, vipindi hivyo huendeshwa asubuhi na hivyo hadithi kusimuliwa asubuhi badala ya usiku.

Sifa nyingine ya fasihi simulizi ya sasa ni kuwa inahifadhiwa na kusambazwa kwa kutumia njia mbalimbali za kiteknolojia. Moja ya teknolojia muhimu inayotumiwa ni maandishi. Matumizi haya ya maandishi yamesababisha kupanuka kwa hadhira ya fasihi simulizi, ambapo mtu yeyote anayejua kusoma na kuandika anaweza kuwa hadhira wa kazi ya fasihi simulizi. Aidha, matumizi ya maandishi yamesababisha kufifia kwa utendaji wa papo kwa papo wa fasihi simulizi kwa kuwa ni vigumu kuonesha matendo katika maandishi. Finnegan (2012); Samwel (2015) na Mulokozi (2017) wanabainisha kuwa fasihi simulizi ya jadi ilitungwa papo kwa papo wakati wa utendaji wake. Kutokana na teknolojia, fasihi simulizi ya sasa inaweza kutungwa na kurekodiwa au kuandikwa kabla ya utendaji wake.

Vilevile, fasihi simulizi inahifadhiwa kwenye kanda za kaseti na sidii ambazo huweza kucheza kwenye televisheni na hata redio. Pia, ujio wa teknolojia umefanya tanzu mbalimbali za fasihi simulizi kuanza kutendwa studio. Kwa mfano, hadithi huweza kusimuliwa studio, ambapo watoto hukusanywa na msimulizi huwasimulia au watoto wenyewe kwa wenyewe husimuliana. Pia, wakati ambapo katika utendaji wa jadi wa hadithi, fanani na hadhira walikuwa na mahusiano ya

---

² *a.k.a* inatumika hapa kama kifupisho cha “anajulikana pia kama.”

kindugu, kwa sasa watoto wanaokusanywa studio huwa hawana uhusiano huo wao kwa wao wala na msimulizi. Pia, tanzu mbalimbali za fasihi simulizi huweza kurekodiwa kwenye kaseti na sidii na kusikilizwa au kuangaliwa mahali popote pale na muda wowote. Hii ina maana kuwa hadithi ambazo zilikuwa zinasimuliwa chini ya mti au kando ya moto nyakati za jioni sasa zimebadilika katika utendaji wake.

Jambo jingine linaloonekana katika fasihi simulizi ya sasa ni kupungua kwa utendaji wa tanzu zake. Tanzu mbalimbali za fasihi simulizi zinatendwa kwa ufinyu sana katika jamii ya sasa. Kwa mfano, kwa sasa, usimulizi wa hadithi ni hafifu sana na watoto wengi wa mijini hawasikiliza hadithi kama ilivyokuwa zamani. Wengi wao hutumia muda wao kuangalia katuni na kucheza michezo kwenye kompyuta au simu za mkononi. Aidha, kutokana na ukuaji wa miji na kubadilika kwa maisha, watoto hawachezi michezo mbalimbali ya watoto ya kifasihi simulizi iliyokuwa inachezwa na watoto katika jamii za jadi. Michezo hiyo kwa mujibu wa Samwel (2013) ni “Ukuti,” “Watoto wangu nyie” na “Kula mbakishie baba,” ambayo ni aina mojawapo ya drama simulizi za kijadi. Uchezaji wa michezo hii ulihitaji nafasi ya kutosha na eneo kubwa. Katika miji mbalimbali ni vigumu kwa michezo kama hii kucheza kwani nyumba nyingi hazina nafasi ya kutosha. Miji mingi ina msongamano wa majumba na magari yanayowafanya watoto wasiweze kuwa huru kucheza.

Mbali na hilo, fasihi simulizi katika jamii ya sasa ina upungufu wa sifa za kiutendaji. Kwa kuwa kuna matumizi ya maandishi na teknolojia mbalimbali katika uhifadhi na uwasilishaji wa tanzu za fasihi simulizi, sifa kadhaa za utendaji zimepotea. Kwa mfano, fasihi simulizi inapowasilishwa kwa kutumia hati za maandishi, fanani hana uwezo wa kutumia sauti halisi. Kutokana na hilo, vionjo mbalimbali vinavyobebwa na sauti halisi kama vile hasira, furaha, huzuni na kicheko huweza kupotea. Aidha, matumizi ya maandishi hufanya hadhira ishindwe kuyaona matendo ya mwili na uigizaji. Pia, uhifadhi na uwasilishaji wa fasihi simulizi kwa kutumia sidii, kanda za kaseti na mitandao ya kijamii unaondoa uhusiano wa moja kwa moja baina ya fanani na hadhira na fanani hawezi kuwasilisha usimulizi wake kulingana na hali ya hadhira. Vilevile, matumizi ya teknolojia huondoa ushiriki wa hadhira, na fanani hana uwezo wa kurekebisha kazi iliyokwisharekodiwa au kuwekwa katika maandishi.

Pia, fasihi simulizi ya sasa imekuwa kama bidhaa sokoni inayoweza kuuzwa. Fasihi imekuwa mali ya mtu binafsi na si mali ya jamii nzima. Kuna kazi nyingi za fasihi simulizi ambazo zimerekodiwa au kuwekwa katika maandishi na kugeuzwa mali ya mtu binafsi. Kama tulivyodokeza awali, msanii wa Bongo Flewa aitwaye Mr. Nice amerekodi nyimbo nyingi za watoto na kutoa alamu ambazo zinazwa. Aidha, bendi mbalimbali za dansi nchini Tanzania kama vile Twanga

Pepeta na TOT zimeingiza vionjo vya nyimbo za watoto katika ghani zao na kuzifanya mali yao. Tungo hizo zimerekodiwa katika sidii na kanda za kaseti na sasa zinauzwa sokoni. Vilevile, kazi za fasihi simulizi ya Kiswahili na Kiafrika kama vile *Hadithi za Bibi* (Omari, 1971), *Hadithi Zetu* (Kitambi, 1973), *Utani katika Jamii ya Wakwere* (cha Sengo na Lucas, 1975) na *Hadithi za Wairaqw wa Tanzania* (Kamera, 1978) (taz. Mulokozi, 2017) zimeandikwa vitabuni na zinauzwa. Aidha, nyimbo nyingi za fasihi simulizi zinazohusu harusi zimerekodiwa katika kanda za kaseti na sidii na zinauzwa. Nyimbo mbalimbali za makabila kama vile za Wasafwa, Wangoni na Wasukuma nchini Tanzania zimerekodiwa na zinauzwa. Kazi za fasihi simulizi zilizoandikwa na kurekodiwa hubadilika na kuwa mali ya mwandishi au aliyezirekodi na matumizi yake ni lazima yapate kibali cha mmiliki au watu wazinunue.

Vilevile, kutokana na kuenea kwa ustaarabu wa kusoma na kukua kwa fasihi andishi, kuna mwingiliano mkubwa baina ya fasihi simulizi na fasihi andishi. Senkoro (2006, 2007, 2011), Samwel (2013) na Mulokozi (2017), miongoni mwa wengi, wanabainisha kuwa katika jamii za sasa, fasihi simulizi inaonekana kuingiliana sana na fasihi andishi. Jambo hili linaelezwa kuwa ndicho chanzo cha kuibuka kwa fasihi ya majaribio, fasihi inayozikutanisha fasihi simulizi na andishi. Senkoro (2006) amepiga hatua na kutoa makala aliyoiita, “Fasihi ya Kiswahili ya Majaribio: Makutano ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi,” ambamo anazungumzia kwa kina mwingiliano huu. Anasema kuwa fasihi andishi ya sasa inatumia sana muundo, mtindo, mandhari, wahusika na hata maudhui ya kifasihi simulizi. Senkoro (2011) akifafanua hili anasema tamthilia kama vile *Kivuli Kinaishi* ya Said Mohamed na zile za Ebrahimu Hussein (1971) *Jogoo Kijijini* na *Ngao ya Jadi* na ya Penina Mhando (1984) *Lina Ubani*, zinatumia muundo wa kingano wa kuwa na mianzo ya kifasihi simulizi, ambapo mhusika bibi anaanza simulio lake kwa kusema “paukwa.” Aidha, anabainisha kuwa miundo ya visasili, visakale na ngano inatumika sana katika fasihi andishi ya sasa. Miongoni mwa kazi za fasihi andishi zinazoelezwa kutumia muundo huo ni tamthilia ya *Kinjeketile* ya Ebrahim Hussein (1969) na *Mukwava wa Uhehe* ya Mugyabuso Mulokozi (1979). Tamthilia nyingine za mkondo huu ni *Kivuli Kinaishi* iliyoandikwa na Said Mohamed (1990), ambayo inatumia hadithi ya Giningi inayotokana na ngano za kijadi ambazo zimekuwa zikisimuliwa katika jamii za watu wa Zanzibar (taz. Senkoro, 2011).

Katika mtindo, Senkoro (2011) anaeleza kuwa fasihi andishi ya sasa hutumia mitindo mbalimbali ya kifasihi simulizi kama vile majigambo, tendi simulizi, miviga na utambaji wa kifasihi simulizi. Anaeleza kuwa majigambo yametumiwa sana katika tamthilia ya *Harakati za Ukombozi* ya Penina Mhando na Ndyanao Balisidya (1982) na *Sundiata* ya Emmanuel Mbogo (1995). Kwa upande wa fasihi andishi inayotumia tendi simulizi ni pamoja na tamthilia za *Sundiata* na

Fumo Liyongo zilizoandikwa na Emmanuel Mbogo mwaka 1995 na 2009 mtawalia. Kwa mfano, tamthilia ya *Fumo Liyongo* inatokana na *Utendi wa Fumo Liyongo* na *Sundiata* inatokana na *Utendi wa Sundiata* (Samwel, 2013). Aidha, zipo kazi za fasihi andishi ambazo zimeandikwa kwa kufuata muundo na mtindo wa kitendi ambapo shujaa anazaliwa na kusaka jaala yake (Senkoro, 2011; Mulokozi, 2017). Matumizi ya tendi simulizi katika fasihi andishi yanaonekana pia katika tamthilia mbili za E. Hussein, *Jogoo Kijijini* na *Ngao ya Jadi* ambapo kutokana na hilo Mulokozi (2017:210) anabainisha kuwa mpaka sasa wataalamu hawajakubaliana ikiwa kazi hizo zinafaa kuitwa tamthilia au tendi. *Kidagaa Kimemwozea* (2012) ya Ken Walibora nayo ni mfano wa riwaya inayotumia muundo na mtindo wa kitendi ambapo riwaya nzima inaonekana kuwa ni ya kisafari, mhusika mkuu (shujaa) akisaka jaala yake.

Vilevile, inaelezwa kuwa fasihi ya Kiswahili ya majaribio hutumia mtambaji wa kifasihi simulizi katika fasihi andishi (Senkoro, 2011; Samwel, 2013). Mojawapo ya mifano inayotolewa ni tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, ambapo msimulizi, Bibi, anawasimulia watoto wake hadithi hiyo ya Giningi. Mfano mwingine unapatikana katika tamthilia ya *Lina Ubani*, ambapo mwandishi anawatumia Bibi, Mhusika Mtambaji na Mwanahago kama watambaji. Senkoro (2011) anabainisha kuwa utambaji ndiyo sifa ya msingi ya hadithi za kifasihi simulizi na pale inapotumika katika fasihi andishi inaifanya fasihi hiyo iwe ya majaribio. Aidha, anafafanua kuwa mtambaji katika fasihi ya majaribio anapewa sifa zilezile za mtambaji wa kifasihi simulizi, ambapo anaishirikisha hadhira katika utambaji husika na pia anaumba upya usimulizi wake kulingana na hali ya hadhira ili kuifanya hadhira husika isichoshwe na usimulizi huo. Pia, inaelezwa kuwa fasihi ya Kiswahili ya majaribio hutumia wahusika wa kifasihi simulizi wanaohusisha wanyama, miti, mizimu, mahoka na viumbe wengine wasio binadamu (Okpewho, 1990; Finnegan, 2012). Mfano wa wahusika wa kifasihi simulizi wanaotumika katika kazi andishi ni kama vile Zimwi katika tamthilia ya *Lina Ubani* ya P. Mhando, Joka katika *Jogoo Kijijini* na *Ngao ya Jadi* za E. Hussein, Shetani katika *Mashetani* na *Vizuu* (Misukule) katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ya E. Mbogo. Pia, katika tamthilia ya *Aliyeonja Pepo* ya Farouk Topan kuna matumizi ya wahusika Ziraili, Sirafili, Jiburili, ambao ni malaika, na mhusika Ibilisi, yaani shetani. Matumizi ya wahusika wa aina hii yanaonekana pia katika riwaya za Shaaban Robert, *Kusadikika* na *Kufikirika*.

Mwisho, inabainishwa kuwa fasihi ya majaribio huweza kutumia miviga, ambao ni utanzu wa fasihi simulizi. Samwel (2013) anabainisha kuwa mifano ya kazi andishi inayotumia miviga ni kama vile tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, ambayo inatumia miviga ya kuwabadilisha wari kwa kuwalisha unga wa ndere na unga wa rutuba, na kuwapandisha hadhi ya kuwa Wanaginingi halisi.

Zaidi ya hayo, kutokana na mabadiliko na maendeleo fasihi simulizi ya sasa ina upya mwingi. Kwanza baadhi ya tanzu za fasihi simulizi zimefifia kabisa na nyingine zimebadilika. Kwa mfano, kitendawili “ukichukua mama chukua na mtoto,” ambacho kiliteguliwa “sagio,” kimefifia kimatumizi. Katika jamii ya sasa, kuna mashine za kusaga vyakula na hivyo masagio yametoweka na kusababisha kitendawili hiki kukosa maana. Kitendawili kingine kilichopitia mabadiliko ni “naenda huko, nikirudi nimshike ng’ombe wa bibi mkia,” ambacho kiliteguliwa “kata ya kunywea maji.” Vilevile, kitendawili kama “bibu kizee ametupwa jalalani” ambacho kiliteguliwa kama “machicha ya nazi” ni wazi kuwa kinaelekea kufifia. Hii ni kwa sababu kitendawili hiki kilitokana na mazingira ambapo nazi huangushwa kutoka mnazini, hufuliwa na kukunwa. Baada ya kukunwa nazi huchanganywa na maji na tui huchujwa. Baada ya kuchujwa, machicha yanayobaki hutupwa jalalani. Hata hivyo, katika dunia ya sasa sayansi imepiga hatua kubwa ambapo jamii nyingine hazitumii nazi kuungia mboga. Aidha, kwa sasa katika miji na majiji, watu hawakuni sana nazi; nazi kwa sasa zinatengenezwa viwandani na zinauzwa katika mifuko zikiwa katika hali ya ungaunga au kimiminika. Kadiri utamaduni wa matumizi ya nazi hizi utakavyozidi kusambaa ndivyo machicha ya nazi yanayotupwa jalalani yanavyokuwa adimu. Jambo hilo linakifanya kitendawili hiki kukosa maana. Pia, kwa sasa majalala yapo mbali na makazi ya watu. Watu hukusanya takataka na magari ya taka hupita kuzikusanya. Jambo hilo ni wazi linafanya ile dhana ya watoto kuyaona machicha ya nazi jalalani inafifia. Vilevile, kwa sasa kuna teknolojia jadidi. Katika jamii ya sasa, ambapo hata chupa za maji ya kunywa zilizokwishakutumika hurudishwa kiwandani kwa ajili ya matumizi mengine, machicha ya nazi yana matumizi mengine pia na hivyo hayawezi tena kutupwa jalalani. Machicha hayo huweza kurudishwa kiwandani na kutengeneza vitu vingine kama vile chakula cha mifugo. Wakati ambapo tanzu za zamani zinafifia, tanzu nyingine zimeibuka. Hili linabainika wazi katika kitendawili “anaongea bila kuchoka” kinachoteguliwa kuwa “redio” na “jani la mgomba laniambia kila kinachotokea ulimwenguni” kinachoteguliwa kama “gazeti.” Vitendawili hivi ni vipya na vimeibuliwa na kuingia kwa taaluma ya uandishi wa habari.

Mbali na kufifia na kuibuka kwa tanzu za fasihi simulizi, kuna baadhi ya tanzu zimelazimika kubadilika kimaudhui ili kukwepa zisife. Mfano ni kitendawili “udevu wa Mwarabu unapepea” ambacho kiliteguliwa kuwa ni “kibatari.” Kutokana na mabadiliko ya kijamii, kitendawili hiki huweza kuteguliwa kuwa “mshumaa.” Vilevile, “nina watoto wangu wanafukuzana lakini hawakutani” ambacho kiliteguliwa kuwa “miguu,” uteguzi wake ulibadilika na kikateguliwa kuwa “magurudumu ya baiskeli,” halafu kwa sasa kinateguliwa “magurudumu ya gari.” Kitendawili hicho kiliteguliwa “miguu” wakati ambapo jamii haikuwa na njia

mbadala ya usafiri zaidi ya kutembea kwa miguu. Baada ya kugunduliwa kwa baiskeli maana ya kitendawili hicho ilihamishiwa katika baiskeli. Kwa sasa, kinateguliwa kuwa magurudumu ya magari kwani usafiri wa kutumia magari umekuwa maarufu zaidi. Vilevile, kuna mabadiliko katika methali ambapo kwa sasa zimeibuka methali mpya zinazoonekana kukiuka kaida za awali. Methali hizo zinazoitwa methali za kimajaribio au za kisasa ni pamoja na methali kama vile “mtaka cha uvunguni ainue kitanda” badala ya “mtaka cha uvunguni sharti ainame; “aliye juu mpandie hukohuko” badala ya “aliye juu mng’oje chini” (taz. Omari, 2016).

Pia, kuna baadhi ya tanzu za jadi ambazo zimebadilika na kujitokeza kwa namna nyingine. Tunaeleza kuwa ushairi wa Kiswahili wa sasa ulioandikwa unatokana na ushairi simulizi wa Kibantu unaojumuisha nyimbo mbalimbali (Mulokozi na Sengo, 1995). Nayo tamthilia ya Kiswahili ya sasa inatokana na drama/thieta simulizi za kijadi kama vile matambiko, maigizo ya watoto, maigizo ya jando na unyago (Mulokozi, 2017). Kwa upande wa riwaya ya Kiswahili, tunaeleza kuwa inatokana na tanzu mbalimbali za kijadi kama vile sira, masimulizi ya wasafiri, istiaru na tanzu nyinginezo (Mulokozi, 2017). Nao utanzu wa hadithi fupi andishi unaeleza kutokana na nathari za fasihi simulizi kama vile visasili, visakale, hekaya na nyinginezo (Samwel, 2012b). Hii inamaanisha kuwa jamii ilipobadilika na kuanza kuthamini maandishi, tanzu mbalimbali za fasihi simulizi zilibadilika na kuanza kujitokeza katika maandishi na kuchukua sura mpya. Utanzu mwingine unaoelezwa kubadilika na kuwa na upya ni majigambo. Samwel (2012a) anafafanua kuwa kutokana na mabadiliko mbalimbali, utanzu huo ukabadilika na sasa majigambo ya jadi ni nadra sana kutendwa. Badala yake majigambo hayo yamejitokeza katika tanzu mbalimbali za kisasa kama muziki wa Bongo Flewa, taarabu ya mipasho na muziki wa dansi.

Aidha, katika fasihi simulizi ya sasa kuna kubadilika kwa maudhui, ambapo maudhui mapya yameingia. Mfano mzuri wa maudhui mapya yaliyoingia ni kusifia miji na majiji badala ya kusifia vijiji. Hili linaweza kuonekana katika misemo “mjini shule,” “mjini chuo kikuu” na “kiingiacho mjini si haramu.” Semi hizi zinaonekana kusifia miji zaidi kuliko vijiji kwani miji inaonekana kuwa ndiyo sehemu inayoweza kumwelimisha mtu zaidi na kumpa mwanga wa maisha. Aidha, zinabainisha kuwa mijini ndiko kwenye maisha mazuri. Pia, kuna kuingia kwa maudhui mapya kama vile kutukuza nafasi ya mwanamke katika jamii na maudhui mtambuka yanayoshughulikia dunia nzima. Mfano ni semi “nani kama mama” na “mwanamke anaweza” ambazo zinaonekana kumtukuza mwanamke. Hali hii imetokana na mwingiliano baina ya jamii, ambapo jamii za Kiafrika zimeiga tamaduni za nje za kile kinachoitwa haki sawa. Kuhusu maudhui mtambuka, kuna nyimbo za Bongo Flewa na *Hip Hop* zinazohusu jamii pana (Ntarangwi, 2007).

Aidha, kutokana na utandawazi dunia kwa sasa inachukuliwa kama kijiji kimoja na hivyo matatizo ya jamii moja duniani yanaonekana kuwa matatizo ya dunia nzima.

Kama hiyo haitoshi, fasihi simulizi katika jamii ya sasa imeelemea zaidi katika kuburudisha kuliko kuelimisha tofauti na fasihi simulizi ya jadi. Kwa kuwa jamii ya sasa ni ya kibepari ambayo inafanya kila kitu kuwa bidhaa, fasihi simulizi imelengwa kuwa bidhaa. Ili iuzike, fasihi simulizi imeelekezwa zaidi katika kuburudisha kuliko kuelimisha (*Kitangoma*, 2011). Tunaona kwa sasa, kuna wimbi kubwa la nyimbo ambazo hazibebi maudhui yoyote ya msingi. Mifano ya nyimbo hizo ni kama vile wimbo wa Bongo Flewa wa Ali Kiba uitwao “Dushelele” na “Shekide” wa Abdul Sykes (Dully Sykes). Hata maneno “Dushelele” na “Shekide” yanayotajwa sana katika nyimbo hizo si ya Kiswahili wala lugha yoyote duniani; ni maneno ambayo hayana maana yoyote.

6.0 Hitimisho

Kwa ujumla, fasihi simulizi katika jamii ya sasa imebadilika sana. Mabadiliko haya bado yanaendelea na yataendelea. Kinachoonekana ni kwamba tanzu za fasihi simulizi zitaendelea kuathiriwa na maendeleo haya na nyingi zitaendelea kufifia au kuibuka katika sura nyingine na pia nyingine mpya kabisa zitaibuka. Tuseme tu kuwa kadiri muda unavyokwenda, tutegemee mabadiliko makubwa katika fasihi simulizi ambapo tanzu zake zitabadilika kimaudhui na kifani ili ziendane na mabadiliko yanayotokea katika jamii. Jambo hilo litakuwa na mchango chanya na hasi pia kwa fasihi simulizi na kwa jamii pia. Hata hivyo, mabadiliko haya ni jambo lisiloepukika kwani fasihi ni zao la jamii na inaendana na maendeleo yanayotokea katika jamii. Fasihi simulizi kama zao la jamii, zaidi ya kuchota amali zake kutoka katika jamii, hubadilika sambamba na mabadiliko ya jamii. Kwa kuwa jamii inapitia mabadiliko mbalimbali ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiutamaduni, ni wazi kuwa fasihi simulizi nayo itabadilika.

Marejeleo

- Bani, A. (2017). “Darasa la Unyago hadi Siku Tisini,” *Mtanzania Newspaper Digital* of 15th September 2017. <https://mtanzania.co.tz/darasa-la-unyago-hadi-siku-tisini/> Imesomwa Juni 9, 2020.
- Coupland, R. (1938). *East Africa and Its Invaders*. Oxford: Clarendon Press.
- Finnegan, R. (1977). *Oral Poetry, Its Nature, Significance and Social Context*. New York: Cambridge University Press.
- Finnegan, R. (2012). *Oral Literature in Africa*. Nairobi: Oxford University Press.
- Groenewald, H. C. (1996). “The Praises of Prince Senzangakhona Mahlangu-text in Context.” *South African Journal of African Languages*. 16(3): 73-79.

- Gunderson, F. (2010). *Sukuma Labour Songs from Western Tanzania: We Never Sleep We Dream of Farming*. Leiden/Boston: Brill.
- Kitangoma. (2011). "Sanaa Imegeuzwa Chombo cha Starehe na Kutukuza Anasa," Aprili - Mei, 2011, Dar es Salaam: PrimeTime Promotions Co. Ltd., Uk. 7
- Kearns, K. (1996). *Nineteenth-Century Literary Realism: Through the Looking Glass*. Cambridge: Cambridge University Press.
- King'ei, K. na Kisovi C. (2005) *Msingi wa Fasihi Simulizi*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Koponen, P. (1988). *People and Production in Late Pre-colonial Tanzania: History and Structures*. Helsinki: Finnish Society for Development Studies.
- Mair, L. (1964). *Primitive Government*. London: Penguin Books.
- Mbogo, E. (2008). *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Dar es Salaam: Nyambari Nyangwine Publishers.
- Muhando, P. (1984). *Lina Ubani*. Dar es Salaam: DUP.
- Mulokozi, M. M. (1996). *Fasihi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: OUT.
- Mulokozi, M. M. (Mh.). (1999). *Tenzi Tatu za Kale*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mulokozi, M. M. (2002). *The African Epic Controversy: Historic, Philosophical and Aesthetic Perspectives on Epic Poetry and Performance*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers.
- Mulokozi, M. M. (2017). *Fasihi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: Moccony Printing Press.
- Mulokozi, M.M. na T.S.Y Sengo. (1995). *History of Kiswahili Poetry A.D. 1000-2000*. Dar es Salaam: Institute of Kiswahili Research.
- Mwananchi (2015). *Mwananchi*. Dar es Salaam: MCL.
- Mwanjoka, G. (2011). *Harakati za Bongo Fleva na Mapinduzi*. Dodoma: H.M.
- Mweta, S. E. (2019). Matumizi ya Nyimbo za Watoto katika Muziki wa Bongo Fleva. *Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa)*. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Ngure, A. (2003). *Fasihi Simulizi kwa Shule za Sekondari*. Nairobi: Phonex Publishers.
- Ntarangwi, M. (2007). "Hip hop, Westernization and Gender in East Africa." Katika K. Njogu na H. Maupeu (Wah.) *Songs and Politics in Eastern Africa*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd. 273-302.
- Ntarangwi, M. (2004). *Uhakiki wa Kazi za Fasihi*. Rock Island: Nairobi.
- Okpewho, I. (1990). *The Oral Performance in Africa*. Ibadan: Spectrum Books.
- Omari, S. (2016). "Swahili Modern Proverbs: The Role of Literary Writers and Social Networks Users." *Swahili Forum*. 23: 21-46.
- Rubanza, Y. I. (1994). *Fasihi Simulizi: Majigambo (Ebyebugo)*. Dar es Salaam: DUP.

- Samwel, M. (2012a). Mabadiliko ya Majigambo: Uchunguzi wa Majigambo ya Jadi na Bongo Fleva, Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Samwel, M. (2012b). *Hadithi Fupi: Nadharia, Mbinu na Mifano*. Iringa: Kasenyenda Tanzania.
- Samwel, M. (2013). *Tamthilia ya Kiswahili*. Dar es Salaam: MEVELI Publishers.
- Samwel, M. (2015). *Umahiri katika Fasihi*, Dar es Salaam: MEVELI Publishers.
- Sarwatt, P. (2011). "Sheria Mpya Uhifadhi Wanyamapori Shubiri," *Raia Mwema*, Tarehe 20 Julai, 2011, Uk. 4.
- Senkoro, F.E.M.K. (2006). "Fasihi ya Kiswahili ya Majaribio: Makutano Baina ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi." *Kioo cha Lugha*, 4:22-38.
- Senkoro, F.E.M.K. (2007). Uhalisiamazingaombwe katika Fasihi ya Kiswahili: Istilahi Mpya, Mtindo Mkongwe, *Kioo cha Lugha*, 5:1 - 12.
- Senkoro, F.E.M.K. (2011). *Fasihi*. Dar es Salaam: KAUTTU LTD.
- Songoyi, E.M. (2005). The Form and Content of the *Wigashe* Dance Songs of the Sukuma. PhD Thesis (Haijachapishwa). University of Dar es Salaam.
- Vail, L. and L. White. (1991). *Power and the Praise Poem: Southern African Voices in History* London: James Currey.
- Van Pelt, P. (1971). *Bantu Customs in Mainland Tanzania*. Tabora: T.M.P Book Department.
- Wamitila, K. (2008). *Kanzi ya Fasihi*. Nairobi: Vide Muwa Publishers
- Wamitila, K. (2010). *Kichocheo cha Fasihi: Simulizi na Andishi*. Nairobi: Focus Books
- WIMAU (Wizara ya Maliasili na Utalii). (2010). *Sera ya Wanyama Pori ya Tanzania*. Dar es Salaam: GOT.